

Моштак О.В.

(Кам’янець-Подільський, Україна)

**ІДІОЕТНІЧНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
У НАЦІОНАЛЬНО-МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

У статті розглядається компаративний аналіз пейоративної лексики в національно-мовній картині світу, який рефлектує кореляцію ідіоетнічних особливостей репрезентації дійсності, системи усталених нормативних критеріїв оцінки та менталітету певного мікросоціуму.

Ключові слова: пейоративна лексика, емоційно-оцінне значення, екстралінгвістичні чинники, суб’єктивна оцінка, концептуалізація дійсності, культура, нація, національно-мовна картина світу.

The article envisages the comparative analysis of the pejorative vocabulary in the national-linguistic model of the world, that reflects the correlation between idioethnic peculiarities of the conceptualization of reality, the system of real standard criteria of evaluation in the society and the mentality of a certain microsocial group.

Key words: pejorative vocabulary, emotional and evaluation meaning, extralinguistic factors, subjective evaluation, conceptualization of reality, culture, nation, national-linguistic model of the world.

В статье рассматривается компаративный анализ пейоративной лексики в национально-языковой картине мира, который рефлектирует корреляцию идиоэтнических особенностей репрезентации действительности, системы устоявших нормативных критериев оценки и менталитета определенного микросоциума.

Ключевые слова: пейоративная лексика, эмоционально-оценочное значение, экстралингвистические факторы, субъективная оценка,

концептуализация действительности, культура, нация, национально-языковая картина мира.

Проблема зіставлення мовних систем порушувалася на різних етапах історичного розвитку людства. В основі мовного контрасту завжди залишається мовна свідомість народу-носія, який і обирає спосіб передачі бажаного змісту засобами певної мовної системи.

Зіставлення різних мов цікавило у свій час багатьох дослідників, зокрема, явища подібності мов та їх відмінності розглядали В. фон Гумбольдт (який власне і стояв у витоків діяхронної компаративістики), Н. Хомський, Б.Л. Уорф, Ю.С. Маслов, В.Н. Ярцева та багато інших видатних мовознавців.

Мета даної статті полягає у комплексному аналізі універсальних та ідіоетнічних особливостей функціонування пейоративної лексики в українській, англійській та російській мовах.

Мета дослідження реалізується шляхом виконання наступних **завдань**: встановлення співвідношення реальної, культурної та національно-мовної картин світу; детермінація рівня залежності функціонування пейоративів від екстралінгвістичних факторів у досліджуваних мовах.

Об'єктом дослідження є іменникова лексика зі значенням пейоративності сучасних української, російської та англійської мов.

Предметом дослідження виступають універсальні та ідіоетнічні особливості семантики та функціонування пейоративів досліджуваних мов.

Актуальність теми дослідження визначається зростаючим інтересом до емоційно-оцінної семантики пейоративів, потребою вивчення особливостей функціонування пейоративної лексики.

Будь-яке порівняння мов призводить в результаті до з'ясування універсальних та ідіоетнічних ознак у мовних картинах світу. Словниковий склад мови є скарбницею національно-мовного фонду народу, основним джерелом вираження його культури та самосвідомості. В. фон Гумбольдт зауважував, "як можна пізнати характер однієї нації, не вивчивши одночасно інші, які знаходяться з нею у тісному зв'язку, контрастні відмінності яких, з

одного боку, власне і сформували цей характер, а з іншого – дозволяють його зрозуміти” [1: 319].

Універсальними ознаками мов вважаються закономірності, загальні для усіх або більшості мов.

Слово “універсалія” походить від лат. *universalis* і означає “загальне, спільне поняття” [2: 13].

Універсальні ознаки мов є підсумковими твердженнями про характеристики, спільні для усіх мовців. Вони дають змогу встановити зв'язок із закономірностями ментальності народу, оскільки мова є формою індивідуальної поведінки та загальнолюдської культури.

У кожній мові представлена особлива точка зору на навколишній світ, тобто така, з якої дивився на нього народ – творець тієї чи іншої мови. Людина у цьому світі наділена певними етнічними та індивідуально-психологічними особливостями. Звідси – кожна мова характеризується відповідними ідіоетнічними особливостями.

Кожне покоління носіїв якоїсь мови удається до історично усталених форм і конструкцій, які складають представлений у них смисловий зміст певним способом, тобто реальну картину світу. Але історична обумовленість мовної інтерпретації змісту не позбавляє мовця можливості вибору як способу представлення змісту якогось висловлювання, так і мовних засобів, необхідних на даний момент, за певних умов комунікації для передачі тих чи інших відтінків змісту.

Реальна картина світу, як зазначає С.Г. Тер-Мінасова, – це об'єктивна позалюдська сутність, тобто навколишній світ, який оточує людину. Культурну картину світу дослідниця визначає як відображення реальної картини крізь призму сформованих на основі уявлень понять [3: 41]. Культурна картина світу відрізняється у різних народів, що обумовлено історичними, географічними, кліматичними, соціальними та іншими факторами; іншими словами, це світогляд людини, створений на основі національних стереотипів.

Взаємодія реального світу, колективної мовної свідомості та власне мови

як засобу репрезентації знань про навколишній світ призводить до утворення національно-мовної картини світу. Іншими словами, національно-мовна картина світу – це певний спосіб відображення сприйнятої реальності через призму мови та національних історико-культурних особливостей її носіїв. Мовна картина світу створюється конкретною лексикою, опредмеченням процесуальних знань та синтаксичними конструкціями, які відображають відношення між предметами сприйнятої дійсності.

І.О. Голубовська визначає національно-мовну картину світу як “виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і самого себе в цьому світі” [4: 29].

Звісно, що культурна картина світу є первинною по відношенню до національно-мовної. Але саме мова реалізує, вербалізує національно-культурну картину світу, зберігає її та передає із покоління в покоління. Мова фіксує далеко не все, що є у національному баченні світу, але здатна описати практично все. Тому культурна та національно-мовна картини світу тісно пов’язані, перебувають у стані постійної взаємодії, беручи свої витoki із навколишнього світу речей та явищ, тобто реальної картини світу.

О.Г. Почепцов розглядав мовну картину світу у нерозривному зв’язку із ментальністю, зазначаючи, що “соціокультурні стереотипи сприйняття світу формують мовну ментальність, кристалізуючись в ній. ... Національна специфічність мови поєднує в собі не лише своєрідність її структури, але й національні особливості мовленнєво-мовної ментальності, яка обумовлює стереотипність складу мовної реалізації стандартних референтних ситуацій. Мовленнєво-мовна ментальність є способом концептуального, фокусового, а також ситуативного поділу світу, тобто способом мовленнєво-мовного представлення світу, співвідношення між світом і його мовленнєво-мовним образом” [5: 119].

Саме ментальність впливає певним чином на вербалізацію одних та імплікацію інших концептів у мовних репрезентаціях пейоративних

висловлювань та обумовлює вибір мовних засобів і структуру відповідних висловлювань.

Пріоритетом у функціонуванні пейоративної лексики насамперед слід вважати те, що її аналіз дозволяє виявити ціннісні орієнтири певного соціуму, специфіку менталітету носіїв конкретної національно-мовної картини світу. Залежно від особливостей менталітету суспільства, кожне поняття має свою форму вираження у конкретній мові, а також еквівалентні слова в інших мовах, які обумовлені характерними соціолінгвістичними конотаціями.

Пейоративні лексеми зазвичай мотивовані певними ознаками, які являють собою етнокультурний стереотип: із конкретним народом пов'язане уявлення про типову їжу, одяг, зачіску, звичаї, національний характер і т. ін. Наприклад, пейоративи на позначення людей за національними ознаками із семантичною деривацією національних страв: *“сосиска, ковбаска”* (німець), *“хот-дог”* (американець), *“макаронина”* (італієць, італійка), *“рис”* (китаєць), *“шашлик”* (кавказець); *“frog, froggie”* (“жаба” – француз), *“macaroni”* (італієць), *“platano”* (“банан” – домініканець), *“pork-and-beans”* (“свинина і боби” – португальці) і т.д.

Семантичне навантаження слова може включати нейтральні, позитивні або негативні характеристики з погляду суспільної оцінки притаманних йому рис, якостей тощо. Лексичних одиниць із негативним оцінно-емоційним (пейоративним) значенням у мові значно більше, ніж із позитивним оцінним (демінутивним) значенням. Напевно, це пов'язано із екстралінгвістичними факторами. Психологічно людині властиво насамперед звертати особливу увагу на недоліки, негативні характерні риси навколишнього світу, тому що вони в першу чергу складають для неї певну небезпеку. А позитивне сприймається, як звичайне явище, як щось само собою зрозуміле. Семантична сфера іменників пейоративного значення включає в себе об'єктивно небажані соціальні вади, фізичні, психічні та моральні відхилення, тобто все те, що порушує морально-етичні та естетичні норми суспільної поведінки. Такі найменування не тільки відображають зміни, що відбуваються у суспільно-економічному житті, але й

реєструють погляди та інтереси носіїв мови, зміни у свідомій симпатії чи антипатії.

З метою розрізнення пейоративів серед усіх лексичних одиниць словникового складу мови розглянемо позначки, які маркують власне пейоративи.

У Словнику української мови в 11-ти томах використана ціла система позначок, які слугують засобами характеристик пейоративних одиниць: *вульг.* (вульгарне слово, яке виражає грубість, непристойність і породжує негативні емоції), *жарт.* (жартівливе слово, що викликає сміх, радість, веселощі), *збільш.* (ремарка “збільшений вживається після дериватів із пейоративною семантикою і передає збільшеність, згрубілість, пейоративність, викликає негативні емоції”), *зневажл.* (зневажливе слово, яке виражає несхвалення, неповагу, презирство, викликає негативні емоції), *ірон.* (іронічне слово, що передає насмішку, кепкування, глузування, викликає негативні емоції), *лайл.* (лайливе слово, що виражає сварку, дорікання, образу, викликає негативні емоції), *фам.* (фамільярне слово, що виражає надмірну невимушеність, вільність, відсутність належного такту і викликає негативні емоції). Крім того, у словнику чимало слів із позначкою *розм.* (розмовне), яка хоч і належить до ремарок загального функціонально-стильового характеру разом з такими, як *книжн.* (книжне) та *діал.* (діалектне), проте маркує багато пейоративів.

У російській мові пейоративні одиниці зазвичай позначаються такими маркерами: *бран.* (бранное), *груб.* (грубое), *ирон.* (ироническое), *неодобр.* (неодобрительное), *презр.* (презрительное), *пренебр.* (пренебрежительное), *уничижит.* (уничижительное).

В англійській мові пейоративний склад мови порівняно бідніший, тому й менше позначок: *deprec.* (зневажливий), *iron.* (іронічний), *sl.* (сленг), *vulg.* (вульгаризм).

Саме такі позначки зі словникових статей свідчать про різнобарв'я емоційних та оцінних відтінків, які породжують пейоративні одиниці.

Отже, акцентуація людського фактору призвела до появи в науці про мову поняття, яке представляє мовну модель об'єктивного світу, – національно-мовна картина світу, яка відображає реальний світ речей через призму національно-культурної картини світу.

Компаративний аналіз лексичних одиниць у порівнюваних мовах, враховуючи універсальну когнітивно-семантичну інформацію слів, рефлектує насамперед залежність ідіоетнічних особливостей вираження інформації від менталітету певного мікросоціуму.

Національно-культурна специфіка пейоративів зумовлюється їхнім самотнім статусом, національною своєрідністю мови-носія, оскільки сприйняття однакових фрагментів мовної картини світу у носіїв різних мов не завжди є однаковою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт Вильгельм фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт // Переводы с немецкого. – М.: Прогресс, 1985. – С. 319.
2. Современная украинская энциклопедия: энциклопедия в 16 т. – Х.: Рипол-Классик, 2005. – Т. 15. – 2005. – 414 с.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособие для студ., аспирантов и соискателей по спец. “Лингвистика и межкультурная коммуникация” / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
5. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О.Г. Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. – №6. – С. 110–122.
6. Голикова Т.А. Сущность этнического менталитета и способы его выявления / Т.А. Голикова // http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0070147.pdf

7. Кацнельсон С.Д. Содержательно-типологическая концепция Вильгельма Гумбольдта / С.Д. Кацнельсон // <http://www.philology.ru/linguistics1/katsnelson-84.htm>
8. Кочерган М.П. Слово і контекст: (Лексична сполучуваність і значення слова) / М.П. Кочерган . – Львів: Вища школа, 1980. – 182 с.
9. Манакин В.Н. Языковые картины мира в перспективах контрастивной лексикологии / В.Н. Манакин // Культура народов Причерноморья. – 2002. – №2. – С. 265–268.
10. Теля В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке / В.Н. Теля. – М.: Наука, 1981. – 269 с.